

Karin Almasy, Martin Sauerbrey

»Noviga ni nič. Vojska je hudič.«

Prva svetovna vojna na razglednicah s Spodnje Štajerske

ALMASY Karin, Mag. Dr. phil. MA in AUERBREY Martin, Mag. phil., znanstvena sodelavca projekta »Postcarding Lower Styria. Narod, jezik in identitete na spodnještajerskih razglednicah 1885–1920«, oddelek za Slavistiko, Univerza v Gradcu, Merangasse 70, 8010 Gradec.

94(4)"1914/1918":676.813(436.4)
676.813(436.4):94(4)"1914/1918"

»NOVIGA NI NIČ. VOJSKA JE HUDIČ.«

Prva svetovna vojna na razglednicah s Spodnje Štajerske

Ilustrirana razglednica z začetka 20. stoletja je v zgodovino pisju inovativni vir, ki nudi pogled »od spodaj« oziroma v življenje preprostih ljudi, saj je bila prvi množični fenomen komunikacije in v času pred telefonom tudi najpomembnejše in najhitrejše vsakodnevno komunikacijsko sredstvo. Da se je leta 1914 začela prva svetovna vojna, lahko razberemo tudi z razglednic, ki ravno tako vsebujejo sledi vojne, čeprav je ta le redko izrecno omenjena. Na primerih tu obravnavanih razglednic s Spodnje Štajerske, ki segajo v čas prve svetovne vojne, razlagava, kaj vse nam lahko razglednice povedo o določenem obdobju: spoznamo vsakodnevne skrbi ljudi, izvemo, kako je potekalo običajno življenje civilnega prebivalstva in dobimo vpogled v vsakdan preprostih vojakov ter v razpoloženje ljudi; vse, kar iz uradnih dokumentov in sporočil za medije ni tako razvidno.

Ključne besede: razglednice, prva svetovna vojna, zgodovina vsakdanjega življenja, Štajerska

ALMASY, Karin, MA, and SAUERBREY, Martin, MA., members of the research project "Postcarding Lower Styria. Nation, Language and Identities on Picture Postcards 1885–1920", Department of Slavic Studies, University Graz, Merangasse 70, 8010 Graz.

94(4)"1914/1918":676.813(436.4)
676.813(436.4):94(4)"1914/1918"

»NOT MUCH NEW. WAR IS HELL.«

World War I in Postcards from Lower Styria

The illustrated picture postcard from the beginning of the 20th century is an innovative source for history from below, offering insights into the lives of common people. The postcard was the first truly popular medium of mass communication and, before the rise of the telephone, the fastest means of everyday communication. Additionally, World War I made itself evident on postcards. Postcards can reveal signs of wartime, even though the war is rarely mentioned directly. By discussing examples from Lower Styria, we seek to illustrate what can be learned about the time of World War I by looking at postcards: We can learn about everyday troubles and worries, but also how "normal life" continued for civilians. We can gain insights into the daily lives of soldiers and into the tense atmosphere among civilians—insights that cannot be found in official documents.

Key words: picture postcards, World War I, History of everyday life, Lower Styria

»Noviga ni nič. Vojska je hudič.« Tako je 18. maja 1915 na razglednico napisal vojak, ki je bil premeščen v Maribor, od koder je poslal razglednico. Da se je ta razglednica ohranila, je bilo srečno naključje, saj se je kljub izjavi, »da je vojska hudič«, izmuznila cenzuri, kar prav tako potrjuje manjka-joči cenzurni žig. Vsekakor nam ta lapsus omogoča majhen vpogled v miselni svet nepoznanega pisca, ki – kakor najverjetneje veliko njegovih sodobnikov – ni bil ravno navdušen nad vojno.

Slikovna priloga 1: »Jast sem zdaj tukaj pri Mariboru 45m odaljen v vasi Rothwein pri II. Stot.[niji] kak poprej. Noviga ni nič. Vojska je hudič. Srčen pozdrav. [podpis]«. Marburg a. d. Drau mit neuer Reichsbrücke, založba Albin Sussitz, Gradec, poslano 18. 5. 1915 iz Maribora v Kamnik (Narodna in univerzitetna knjižnica, polos_1031)

V nadaljevanju bova z razglednic, ki so bile v času prve svetovne vojne poslane s Spodnje Štajerske in so skozi priloge in opise podrobneje izpostavljene, skušala poustvariti delček podobe tedanjega časa. Članek prav tako predstavi izsledke triletnega

projekta, v okviru katerega proučujemo ilustrirane razglednice s Spodnje Štajerske.¹ Najprej želiva ponazoriti večplastnost informacij, ki jih ponuja razglednica, nato pojasnjujeva metodološke težave pri ravnanju z razglednico kot izvornim medijem in nazadnje utemeljiva, zakaj o razglednici v zgodovini- nopolisu govorimo kot o inovativnem viru, ki nudi pogled »od spodaj«, pogled v življenje preprostih ljudi. V članku bova z analizo nekaterih izbranih razglednic ponazorila, kako je prebivalstvo Spodnje Štajerske oz. prebivalstvo širšega vojnega območja doživljalo vojno in kakšno mnenje si je ustvarilo o njej. Pri tem ne bova zašla na področje t. i. *vojne razglednice* – tj. razglednice s propagandističnimi motivi – saj je bila ta drugod že veliko obširneje predstavljena in analizirana.² Razen tega so si ljudje – kakor bo razvidno iz primerov razglednic v tem članku – tudi med vojno še vedno največkrat pošiljali povsem običajne, topografske, razglednice. Osredotočava se torej na ročno napisana sporočila na običajnih razglednicah s Spodnje Štajerske, ki so bile odposlane med letoma 1914 in 1918, tako v slovenskem kot tudi v nemškem jeziku.

¹ Članek je nastal v okviru projekta »Postcarding Lower Styria 1885–1920. Narod, jezik in identitete na spodnještajerskih razglednicah 1885–1920«, ki med letoma 2016 in 2019 poteka na Oddelku za slavistiko Univerze Karla Franca v Gradcu in ga finančno podpira Avstrijski znanstveni sklad (FWF) pod št. P-28950-G28. To je tudi razlog, da v članku obravnavane razglednice izhajajo iz Spodnje Štajerske. Več o našem delu izveste na spletni povezavi: <https://postcarding.uni-graz.at/sl/ali> v obširni publikaciji k istoimenski razstavi: Karin Almasy und Eva Tropper: *Štajer-mark. 1890-1920: der gemeinsamen Geschichte auf der Spur: Postkarten der historischen Untersteiermark = po sledih skupne preteklosti: razglednice zgodovinske Spodnje Štajerske. Laafeld. 2018 (= Wissenschaftliche Schriftenreihe des Pavelhauses/Znanstvena zbirka Pavlove hiše knj. 19).*

² Prim. npr. Walter Lukan: *Die Kriegspostkarte Österreich-Ungarns im Ersten Weltkrieg: Ausgewählte Beispiele zum Leitthema »Staat und Provinz«.* Provincial Turn. *Verhältnis zwischen Staat und Provinz im südöstlichen Europa vom letzten Drittel des 17. bis ins 21. Jahrhundert (ur. Ulrike Tischler-Hofer).* Frankfurt a. M.: Peter Lang, 2017, str. 145–188; Joachim Bürgschwentner: *War Relief, Patriotism and Art: The State-Run Production of Picture Postcards in Austria 1914-1918. Austrian Studies 21 (2013), str. 99–120; Claudia Friedrich: Propaganda im Ersten Weltkrieg: die Postkarte als Propagandamedium in Österreich-Ungarn. Graz. 2002; Rudolf Jaworski: *Mütter – Liebchen – Heroinnen. Propagandapostkarten aus dem Ersten Weltkrieg. Köln/Wien: Böhlau, 2015.**

Razglednice kot vir za proučevanje zgodovine vsakdanjega življenja

Razglednica je prišla v splošno rabo v Avstro-Ogrski leta 1869, najprej kot še neilustrirana »listnica« oziroma »dopisnica« (*Correspondenzkarte*), kot nezaprta pošta, ki so jo ljudje lahko kupili za približno polovično ceno pisma. Zaradi ugodne cene je bila med ljudmi zelo priljubljena že neilustrirana različica. Od leta 1885 dalje so smeli tudi zasebni trgovci prodajati ilustriane razglednice. Tipične razglednice tega časa so bile v glavnem izdelane v preizkušenem tiskarskem postopku 19. stoletja – v litografiji. Kmalu pa so začeli uporabljati tudi druge t. i. fotomehanske tiskarske tehnike, s pomočjo katerih so lahko tiskali fotografije. Šele v tem času, po letu 1897, je razglednica postala pravo množično sredstvo komunikacije: kot navaja Békési, je bilo tako npr. leta 1912 na področju današnje Republike Avstrije poslanih 276,7 milijona razglednic.³

Preobrat v vsakodnevni komunikaciji ima kar nekaj vzporednic z današnjim časom. Razglednice so predstavljale nov način komunikacije s kratkimi sporočili, ki bi jih lahko primerjali z današnjimi sms-i, in kar je omogočalo nove oblike sporazumevanja. V primerjavi z dražjim pismom, ki je imelo do tedaj vlogo najpomembnejšega sredstva pisne izmenjave, je bil prostor na razglednicah omejen. Ljudje so bili zato prisiljeni pisati kratka sporočila – namesto s peresom pogosto tudi s svinčnikom – pa tudi prostora za dolgovезne vљudnostne nagovore ni bilo več. Razglednice so bile zelo pogosto napisane v naglici, v veliko primerih pa je sporazumevanje potekalo le enosmerno – zato se odgovora ni pričakovalo.⁴ Te značilnosti so predstavljale veliko

prednost novega medija. Nenazadnje je ta manj konvencionalni način dopisovanja k pisanju spodbudil tudi ljudi, ki prej niso pisali ali pa zelo redko. Razglednice so namreč pisali tudi pripadniki manj ali slabo izobraženih slojev, pogosto tudi ljudje, ki so v družinah predstavljali prvo generacijo, ki je znala brati in pisati. Prav takšne razglednice so še posebej zanimive, saj nam omogočijo neolepšan vpogled v takratno vsakodnevno rabo jezika.⁵ O piscih razglednic torej ne izvemo veliko le iz vsebine napisanih sporočil, ampak tudi iz njihove rabe jezika, sloga, v katerem pišejo, pisave itd. Zato zgodovinarjem pri branju razglednic priporočajo 'sociolingvistična očala'.

Dragocen vir za proučevanje zgodovine »od spodaj« (*history from below*) so razglednice tudi zato, ker so jih ljudje pogosto uporabljali za organizacijo vsakodnevnega življenja. V nasprotju z današnjim časom razglednice še zdaleč niso bile namenjene le pošiljanju dopustniških pozdravov. Ker telefon še ni bil v splošni rabi, je razglednica v vsakdanji komunikaciji predstavljala najpomembnejše, najhitrejše in najugodnejše sredstvo komunikacije. Iz sporočil na razglednicah lahko torej izvemo tudi kaj o tem, s čim so se ljudje vsakodnevno ukvarjali, kakšno je bilo njihovo vsakdanje življenje in kakšne skrbi so imeli. Sama sporočila pa nam veliko povedo o tedanji vsakdanji rabi jezika ter o občutkih pripadnosti.⁶ Ljudje so z razglednicami napovedali, kdaj bodo prispeli z vlakom, poizvedovali o cenah, se preko razglednic

Schmidt Verlag, 2011. *Frank Staff: The Picture Postcard & its Origins*. London: Lutterworth Press, 1966

³ Békési navaja statistiko Avstrijske pošte; število za leto 1912 se nanaša na območje današnje Republike Avstrije (skupaj z Južno Tirolsko, a še brez Gradišćanske), prim. Sándor Békési: *Die topografische Ansichtskarte. zur Geschichte und Theorie eines Massenmediums. Relation. Beiträge zur vergleichenden Kommunikationsforschung*. Online Edition 1 (2004), str. 403–426, tukaj: 407.

⁴ K zgodovini razglednic prim: Walter Lukan: *H kulturni zgodovini razglednic. Pozdrav iz Ljubljane. Mesto na starih razglednicah* (ur. Marjan Krušič). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1985, str. 5–23. Eva Tropper: *Bild/Störung. Beschriftete Postkarten um 1900. Fotogeschichte. Beiträge zur Geschichte und Ästhetik der Fotografie* 30 (2010), str. 5–16; Anett Holzheid: *Das Medium Postkarte. Eine sprachwissenschaftliche und mediengeschichtliche Studie*. Berlin: Erich

⁵ Razglednica je potemtakem dragocen vir tudi za lingvistiko in – v našem primeru – še posebej za slovenistiko, ker se je slovenščina šele v teh časih nadregionalno uveljavljala. Prim. npr. Heinrich Pfandl: »Wie ist es bei den Slowenen lustig«. *Slowenisches auf topographischen Ansichtskarten des Kronlandes Steiermark 1890-1918*. *Signal. Jahresschrift des Pavelhauses* 2010/2011, str. 10–32 ali o bolgarskem jeziku: Sebastian Kempgen: *Postkarten als Quelle zur bulgarischen Sprachgeschichte der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts*. *Slavistische Linguistik* 2006/2007 (2009), str. 221–246.

⁶ Prim. za izražanje identifikacij na razglednicah Spodnje Štajerske: Karin Almasy: *The Linguistic and Visual Portrayal of Identifications in Slovenian and German Picture Postcards (1890–1920)*. *Austrian history yearbook* 49 (2018), str. 41–57; Rudolf Jaworski: *Deutsche und tschechische Ansichten. Kollektive Identifikationsangebote auf Bildpostkarten in der späten Habsburgermonarchie*. Innsbruck: Studien-Verlag, 2006.

menili glede organizacije drugih opravkov ali pa se dogovorili za naslednje srečanje. Nenazadnje so bile tudi sredstvo za posredovanje stikov, ljubezenskih sporočil in za informiranje o skupnih znancih in sorodnikih. Tako so razglednice včasih služile tudi za sporočanje smrti, rojstva, pogreba ali bolezni. Ker so jih ljudje uporabljali za marsikateri namen in zelo pogosto, so razglednice v resnici primerljive z današnjimi sms-i ali *WhatsApp* sporočili današnjega časa.⁷

Čeprav je bilo poslanih na milijone razglednic, in četudi razglednica s svojimi slikami, ilustracijami, osebnimi sporočili, poštними ter drugimi oznakami ponuja obilo informacij, so jo zgodovinarke in zgodovinarji dolgo časa povečini ignorirali. Šele s t. i. slikovnim preobratom (*pictorial turn*), do katerega je prišlo v devetdesetih letih 20. stoletja, se je zaznavanje vloge, ki so jo imele podobe v vsakodnevnem diskurzu, spremenilo iz pasivne v aktivno.⁸ Od takrat dalje tudi cenimo in kritično uporabljamo vizualne vire, ki so bili prej prezirani, kar velja tudi za podobe na razglednicah. Čeprav se je v zadnjih dvajsetih letih delo z razglednicami resnično razmahnilo, se večina avtorjev še vedno pretežno zanima za njihovo slikovno stran.⁹ Drugega – lahko bi rekli komplementaren – dostop do razglednic se še ni povsem uveljavil, namreč da bi lahko oziroma da bi morali zgodovinarji uporabiti tudi njihova »banalna« besedila, da je vsaka razglednica vedno preplet slikovnih in besedilnih informacij in da bi bilo smiselno upoštevati to več-

plastnost medija.¹⁰ Zato še posebej izpostavlja in poudarjava, da si podoba o preteklih časih lahko deloma ustvarimo tudi na podlagi pretežno »banalnih«, ročno napisanih besedil razglednic, ki so jih pisali neznani, preprosti ljudje. Pri tem moramo razumeti te drobtinice, fragmente – kratka sporočila, ki nudijo le malo širšega konteksta – kot posamezne kamenčke mozaika. Če nanje pogledamo kot na skupno celoto in jih smiselno povežemo z drugimi viri, iz fragmentov nastane slika, npr. o času prve svetovne vojne, o doživetjih in o preživetju preprostega prebivalstva.¹¹

Izbruh vojne v zrcalu razglednic

Kot neposredni ukrep po vojni napovedi je bil že julija 1914 uveden t. i. vojni absolutizem, s čimer so bile državljanski močno omejene temeljne državljanske pravice, na primer pisemska tajnost in svoboda govora. Uvedena je bila stroga cenzura nad pošto, ki naj bi preprečevala, da bi vesti, katerih objava bi lahko škodovala poteku vojne ali bila v korist sovražniku, prodrle v javnost ali v tujino. Za cenzuro je bil pooblaščen *Vojaški obveščevalni urad* na Dunaju (*Kriegsüberwachungsamt*). Vendar ta urad ni izvrševal celotne cenzure, saj so večino pregledov opravili na krajevnih poštних in telegrafskih uradih ali v na novo ustanovljenih cenzorskih službah. Toda obseg poštних pošiljk kot tudi jezikovna raznolikost monarhije sta pristojnim cenzurnim uradom predstavljala malodane nerešljive težave. Zaradi velikega obsega poštних pošiljk se je seveda cenzuri tu in tam tudi kaj izmuznilo. Cenzura pa tudi ni bila enako stroga do vseh različnih komunikacijskih sredstev. Sporočanje v tujino, telegrafijo, telefon, časopise in ostale tiskovine so načeloma spremljali strožje kot pošto znotraj monarhije. Poleg tega so razglednice zaradi svojega napol javnega značaja (za razliko od zaprtega pisma je na razglednici vsebina sporočila vidna),

⁷ *Več v tem: Martyn Lyons (ur.): Ordinary writings, personal narratives. Writing practices in 19th and early 20th-century Europe. Bern: Lang, 2007; Esther Milne: Letters, postcards, email. Technologies of presence. New York, London: Routledge, 2013; David Barton in Nigel Hall (ur.): Letter writing as a social practice. Amsterdam: Benjamins, 2000.*

⁸ *W. J. Thomas Mitchell: Picture theory. Essays on verbal and visual representation. Chicago, Ill.: Chicago University Press, 2007.*

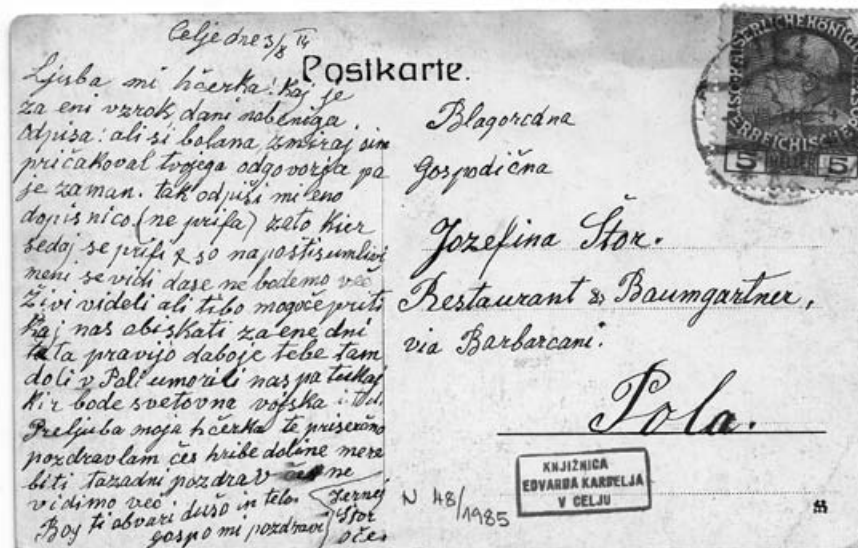
⁹ *Za slovenske publikacije prim.: Alenka Hren Medved in Janja Jedlovčnik: Stare razglednice Celja. Celje: Osrednja knjižnica, 2015; Marjan Drnovšek: Pozdravi iz slovenskih krajev. Dežela in ljudje na starih razglednicah. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987; Kristina Šamperl-Purg: Ptuj in okolica na razglednicah: 1891–1945. Ptuj: Zgodovinsko društvo, 1997; Primož Premzl: Pozdrav iz Maribora. Mesto na razglednicah v letih 1892 do 1945. Murska Sobota: Pomurska založba, 1992; Polona Brenčič in Silvo Mavsar: Brežice. Stoletje na razglednicah. Krško: Neviodunum, 2010.*

¹⁰ *Ravno o tej večplastnosti razglednic kot o viru za zgodovinske pisane o narodnostno mešanih območjih habsburške monarhije pripravljamo zbornik, ki bo izšel leta 2020: Karin Almasy, Heinrich Pfandl in Eva Tropper (ur.): Bildspuren, Sprachspuren. Postkarten als Quelle zu mehrsprachigen Regionen der späten Habsburger Monarchie. Bielefeld: transcript, 2020.*

¹¹ *V članku zaradi omejenega prostora nista vedno prikazani obe strani razglednic. Ker se osredotočava na besedila razglednic, imajo ta prednost pri prikazu.*

veljale za manj sumljive od pisem.¹² Kot viden znak cenzorskih ukrepov so bile poštna pošiljke takrat označene z žigom *Militärzensur* (vojaška cenzura).¹³ Razglednice vojakov s fronte pa prepoznamo po tem, da nimajo poštnih znamk, ampak so označene z zaznamkom *Feldpost* (vojna pošta), saj so lahko vojaki svojo pošto odpošljali brezplačno. Če je hotel vojak na svojo pošto prejeti pisni odgovor,

je moral na kartico navesti ime, čin, polk in stotnijo.¹⁴ Da so razglednice zaradi svojega napol javnega značaja veljale za manj sumljive od pisem, je vedel tudi Jernej Štor, ki je 3. avgusta 1914 iz Celja poslal razglednico svoji hčerki Jozefini. Za svojo hčer, ki je bila zaposlena v gostinstvu v Pulju, je bil zelo v skrbeh, saj se je bal, da je ne bo nikoli več videl, »kir bode svetovna vojska«:

Slikovna priloga 2 in 3:
»Ljuba mi hčerka! Kaj je za eni vzrok, dani nobeniga odpisal! Ali si bolana, zmiraj sim pričakoval tvojega odgovorja pa je zaman. tak odpiši mi eno dopisnico (ne prifa) zato kier sedaj se prifi so na pošti sumlivi meni se vidi dase ne bode mo več živi videli ali ti bo mogoče priti kaj nas obiskati za ene dni teta pravijo daboje tebe tam doli v Poli umorili nas pa tukaj kir bode svetovna vojska i.t.d. Preljuba moja hčerka te priserčno pozravlam čes hribe doline mere biti tazadni pozdrav čese ne vidimo več. Bog ti obvari dušo in telo. Gospo mi pozdravi. Jernej Štor oče.« CILLI – Hauptplatz, ni podatkov o založbi, poslano 3. 8. 1914 iz Celja v Pulj (Osrednja knjižnica Celje, polos_0342)

¹² Glej: Tamara Scheer: Die Ringstraßenfront. Österreich-Ungarn, das Kriegsüberwachungsamt und der Ausnahmestand während des Ersten Weltkrieges. Wien: BMVLS, 2010, tukaj: 90-91 in 104.

¹³ Takšni žigi lokalnih cenzorskih služb so razvidni na slikah 9, 11, 13 in 16.

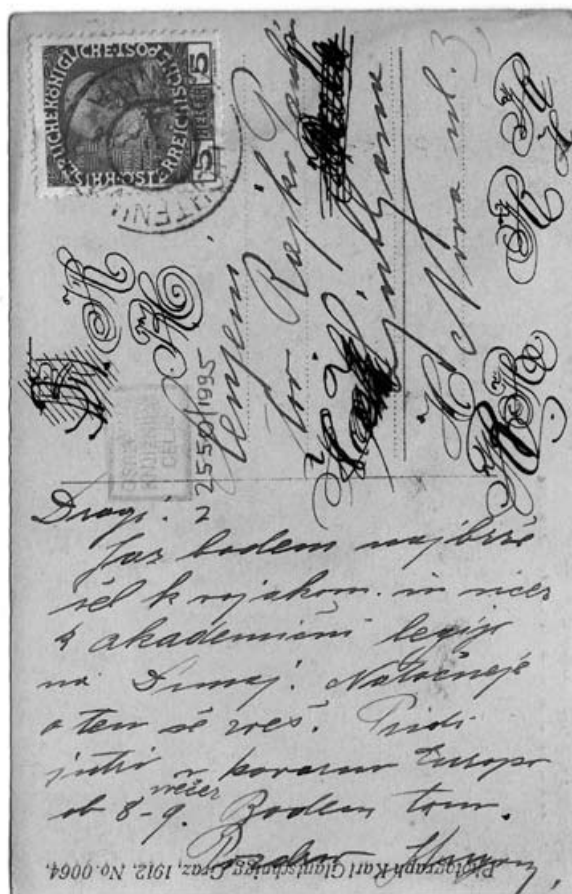
Kot kaže je oče sumil, da se pošta cenzurira, saj se je bal, da ne bo prejel odgovora, če bi hči poslala pismo. Zato ji je svetoval, naj mu pošlje »eno dopisnico (ne prifa) zato kier sedaj se prifi so [sic] na pošti sumlivi«. Besedilo torej daje vedeti, da je

¹⁴ Takšen primer vidimo na sliki 13.

bil civilnemu prebivalstvu obstoj cenzure znan že kmalu po uvedbi, da se pošta cenzurira, in tudi, da je vsebinsko sicer pregledano vsako komunikacijsko sredstvo, vendar ne vsa enako strogo. Vseeno očeta ni skrbelo le zaradi tega, ker mu hči ni odpisala, ampak tudi zato, ker »teta pravijo daboje tebe tam doli v Poli umorili nas pa tukaj kir bode svetovna vojska i.t.d.« Zanimivo je, da je imela ta »preroška« teta očitno že jasno predstavo o tem, kako se bo vojna razvila. Svoj zapis je oče pesimistično sklenil z zadnjimi pozdravi, »čese ne vidimo več«. Razglednica iskreno priča o strahu, ki ga je občutil del prebivalstva že na začetku vojne, čeprav je bilo v javnosti seveda najbolj v ospredju t. i. »vojno navdušenje« (*Kriegsbegeisterung*). S tem nekako oporeka takratnemu javnemu narativu vsesplošnega navdušenja nad vojno.¹⁵

Nekateri pa so bili nad izbruhom vojne resnično navdušeni. O tem priča naslednja razglednica bodočega vojaka z začetka avgusta 1914, ki komaj čaka, da bo odšel v vojsko, za katero se je prostovoljno javil:

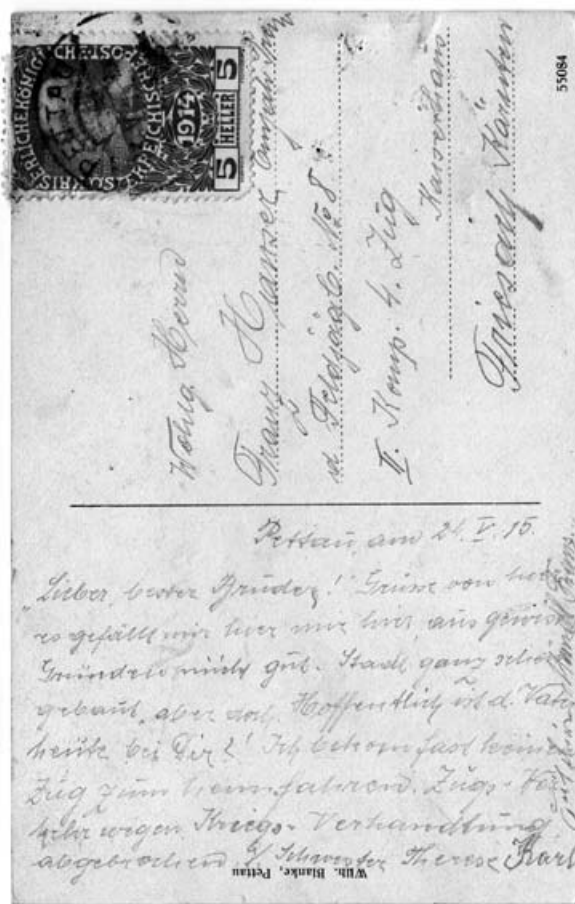
Slikovna priloga 4 in 5: »Dragi! Jaz bodem najbrže šel k vojakom in sicer k akademični legiji na Dunaj! Natačneje o tem še zveš. Pridi jutri v kavarno Europo ob 8-9 zvečer. Bodem tam. Pozdrav [nečitljiv podpis]« LICHTENWALD Schloss, fotograf Karl Glantschnigg, Gradec, poslano verjetno v drugi polovici leta 1914 iz Sevnice v Ljubljano (*Osrednja knjižnica Celje, polos_0206*)

¹⁵ Ta izjemna razglednica je bila že obravnavana v: Heinrich Pfandl: *Razglednice Spodnje Štajerske kot vir informacij o obdobju med letoma 1890 in 1918. Rokopisi slovenskega slovtva od srednjega veka do moderne* (ur. Aleksander Bjelčevič, Matija Ogrin in Urška Perenič). Ljubljana: Znanstvena založba FF, 2017, str. 197-210, tukaj str. 209 ter v *Almasy, Tropper, Štajer-mark*, 148f.

Pisec se je hotel »najbrže« prostovoljno javiti: dejstvo, ki prav v času evforije, ki je vladala na začetku vojne pri precejšnjem delu prebivalstva, ne preseneča. Zanimiva je izbira enote, saj naj bi Akademsko legijo sestavljali študentje dunajske univerze. Akademski organ za prijave in pojasnila v zvezi s prostovoljnimi služenjem vojske (*Akademische Anmelde- und Auskunftsstelle für freiwillige Kriegsdienstleistung*) je bil ustanovljen 5. avgusta 1914 in do novembra 1914 se je tam zglasilo 1200 prostovoljcev. Vendar pa zaradi pomislekov Vrhovnega vojaškega poveljstva (AOK) legija nazadnje ni bila ustanovljena.¹⁶ Na podlagi navedenih dejstev lahko sklepamo, da je bil pisec te razglednice študent na dunajski univerzi, saj sicer najbrž ne bi vedel za ustanovitev Akademске legije. Navedba »akademične legije« je tudi v nadaljnjem oziru srečno naključje, saj omogoča natančnejše datiranje razglednice. Ker je poštni žig neberljiv, kartica natisnjena leta 1912, poštna znamka pa je bila v obtoku do začetka leta 1917, bi v poštev prišlo obdobje med letoma 1912 in 1917. Zaradi kratkega obstoja projekta Akademška legija je časovni okvir pošiljanja razglednice mogoče omejiti na nekaj mesecev, tj. na drugo polovico leta 1914. Mimogrede, ta razglednica lepo ponazori še nekaj – da so razglednice uporabljali tudi kot vsakdanje komunikacijsko sredstvo. V tem primeru se dogovarjajo za srečanje naslednjega dne v kavarni, kar priča tudi o hitrosti takratne poštno dostave.

Toda štajersko zaledje se je kmalu soočilo z realnostjo vojne. Sploh po vojni napovedi Italije maja 1915 in odprtju soške fronte vse bolj čuti vojno tudi civilno prebivalstvo Spodnje Štajerske, saj je bila ta od takrat del »širšega vojnega območja«. Čeprav se na razglednicah vojna le redko izrecno omenja, se o njej piše posredno, npr. takrat, ko je tematizirana omejena mobilnost. Tako sporoči neka Therese svojemu bratu 24. maja 1915 s Ptuj:

¹⁶ Prim. o Akademski legiji: Gerhard Jagschitz: *Die Jugend des Bundeskanzlers Dr. Engelbert Dollfuss, Ein Beitrag zur geistig-politischen Situation der sogenannten „Kriegsgeneration“ des 1. Weltkrieges.* Wien. 1967, str. 88; Felix Czeike: *Akademische Legion.* Historisches Lexikon Wien (ur. isti). Dunaj: Stadt Wien 1992-1997.

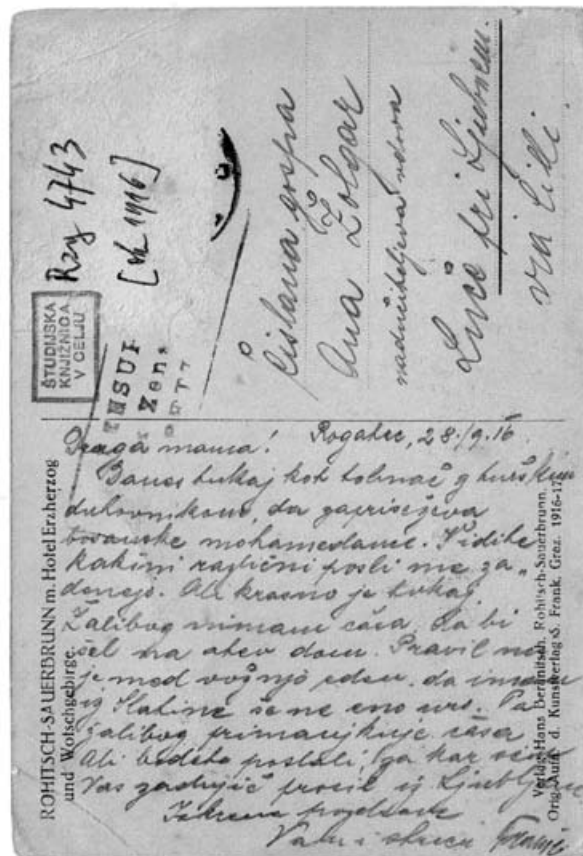

Slikovna priloga 6 in 7: »[...] Lieber, bester Bruder! Grüße von hier! es gefällt mir hier mir hier [sic] aus gewissen Gründen nicht gut. Stadt ganz schön gebaut, aber doch. Hoffentlich ist d. Vater heute bei Dir? Ich bekom fast keinen Zug zum heimfahren. Zugs-Verkehr wegen Kriegs-Verhandlung abgebrochen. [...]« *Pettau, Pionier-Brückenschlag*, založba Wilhelm Blanke, Ptuj, poslana 25. 5. 1915 (*Zasebna zbirka Domej, polos_4042*)

Za brata, vojaka v 8. poljskem lovskem bataljonu, je izbrala razglednico, na kateri so vojaki, ki gradijo pontonski most nad Dravo pri Ptuju, kar je bil priljubljen motiv razglednic s Ptuja. V tem primeru gre verjetno za vojaško urjenje, na katerem so želeli vojake naučiti, kako se zgradi provizorični most s čolni. Domnevamo lahko, da je Therese ta motiv za svojega brata – vojaka – izbrala namenoma. V svojem sporočilu, dan po vojni napovedi Italije, se Therese pritožuje, da »za pot domov skoraj ni bilo vlaka«, ker je »železniški promet zaradi vojnih dogajanj prekinjen«. Doda, da »ji tukaj iz določenih razlogov ni prav vseč, čeprav je mesto lepo«. Ti »določeni razlogi« žal ostajajo nejasni. Vprašanja, ali so zanje krive vojne razmere, osebne neprilike ali preprosto zgolj vsakodnevne težave, žal ostajajo neodgovorjena, kar ponazarja tudi metodološko težavo pri delu z razglednicami: na eni strani lahko iz osebnih sporočil na razglednicah nekaj izvemo, vendar na drugi strani zaradi fragmentarnega značaja sporočil veliko napisanega ostane nejasnega. Enako velja za pisce, ki za nas v največ primerih ostanejo neznanca, z razglednicami pa dobimo le nekaj namigov oziroma bežen vpogled v njihovo življenje.

Fragmenti iz vojaškega življenja

Razglednice včasih nudijo vpogled v vsakdan preprostih vojakov, ki so bili iz tega ali onega razloga na Spodnjem Štajerskem. Po vojni napovedi Srbiji 28. julija 1914 je cesar Franc Jožef I. podpisal splošno mobilizacijo, s čimer je 31. julija 1914 prišlo do vpoklica rezervistov in novačenja rekrutov po vseh krajih monarhije. Tisti, ki so bili že vpoklicani, so odšli na fronto. Ko so vojaki enkrat nastopili službo, je niso opravljali zgolj na fronti. Tako pošiljatelji na številnih razglednicah poročajo o svojem vojaškem udejstvovanju, ki je potekalo v zaledju, npr. na Spodnjem Štajerskem, kjer je bilo kar nekaj vojaških delavnic in provizoričnih bolnišnic. Na razglednici z dne 28. septembra 1916 je neki vojak svojo mater obvestil o tem, da je skupaj »z turškim duhovnikom« kot tolmač obiskal Rogaško Slatino, kjer bosta zapriseгла bosanske vojake:

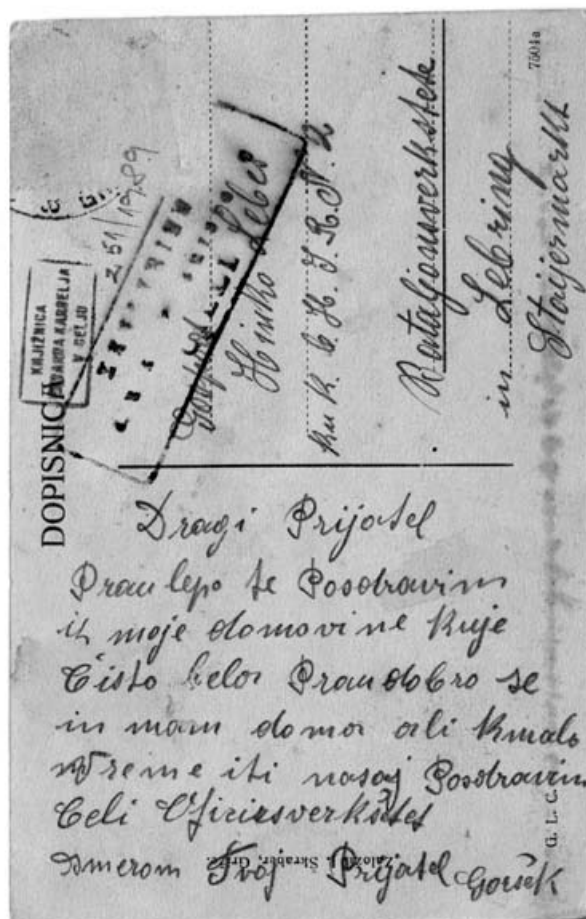

Slikovna priloga 8 in 9: »Draga mama! Danes tukaj kot tolmač z turškim duhovnikom da zapriseževa bosanske mohamedame. Vidite kakšni različni posli me zadenejo. Ali krasno je tukaj. Žalibog nimam časa, da bi šel na atev dom. Pravil mi je med vožnjo eden, da imam iz Slatine še ne eno uro. Pa žalibog primanjkuje časa. Ali bodete poslali, za kar sem Vas zadnjič prosil iz Ljubljane. Iskrene pozdrave Vam i stricu. Franc« ROHITSCH-SAUERBRUNN m. Hotel Erzherzog und Wotschgebirge, založba Hans Beranitsch, Rogaška Slatina, poslano 28.9.1916 v Luče (Osrednja knjižnica Celje, polos_0369)

V Rogaški Slatini, kjer je v mirnem času počitnikovala meščanska klientela in uživala v toplicah in zdravilni vodi, so med vojno ustanovili provizorično bolnišnico za častnike (*Offiziers-Rekonvaleszentenhaus*). Tukaj kot tudi drugje na Spodnjem Štajerskem so na širšem vojnem območju ustanovili delavnice, provizorične bolnišnice in podobno vojaško infrastrukturo ter v vojaške namene uporabili civilne ustanove. Zakaj je bil kontingent bosanskih vojakov tedaj ravno v Rogaški Slatini? Domnevamo lahko, da je bil morda na poti na fronto iz Bosne, z gotovostjo pa tega ne moremo trditi. Delo vojaka Franca kot tolmača vsekakor dopušča domnevo, da je pisec razglednice govoril srbohrvaško in je tolmačil med vojaškimi upravnimi organi in vpoklicanimi Bošnjaki, torej med nemščino in srbohrvaščino, iz česar lahko sklepamo, da je bil izobražen in je obvladal več jezikov. Ali si njegovo obvladanje srbohrvaščine lahko razlagamo kot posledico bližine meje ali gre za slovansko narodnozavedno vzgojo, ne moremo reči z gotovostjo. Da izvira iz izobražene družine, je razvidno tudi iz tega, da je mater naslovil kot »nadučiteljevo vdovo«. Domnevamo torej lahko, da je pisec razglednice sin Mihaela Žolgarja (1833–1890), rodoljubnega šolnika, gimnazijskega profesorja, šolskega nadzornika in poslanca v štajerskem deželnem zboru.¹⁷ V prid temu govori, da v nadaljevanju pisec obžaluje, da ni imel časa »da bi šel na atev dom«, čeprav naj bi bil »iz Slatine še ne eno uro«, kar bi povsem ustrezalo rojstnemu kraju pokojnega Mihaela Žolgarja – Kačjemu Dolu blizu Šmarja pri Jelšah. Svoj zapis pa je zaključil z vprašanjem, ali mu je bilo poslano, »za kar sem Vas zadnjič prosil iz Ljubljane«. O čem piše oziroma za kaj je prosil, zopet ne vemo, priča pa o tem, da so ljudje razglednice pogosto uporabljali tudi za organizacijo vsakodnevnih opravkov.

Naslednja razglednica – napisana v preprosti slovenščini – je bila poslana vojaku v »Bataljonsverkstete in Lebring, Stajermarkt«, drugemu bosansko-hercegovskemu pehotnemu polku, ki so mu

morda pripadali tudi bosanski vojaki, že omenjeni na poprejšnji razglednici.

Slikovna priloga 10 in 11: »Dragi Prijatelj Prav lepo te pozdravim iz moje domovine kuje čisto belo Prav dobro se in mam doma ali kmalo vreme iti nasaj Pozdravim Celi Oficirswerksetet. Zmerom tvoj Prijatelj Goršek«. Marija Lurd. Griže, založba J. Škraber, Griže, poslano med 1914 in 1918 iz Griž v Lebring (Osrednja knjižnica Celje, polos_0430)

¹⁷ Prim.: Lisac, Ljubomir Andrej: Žolgar, Mihael (1833–1890). Slovenska biografija. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi909016/> [10. 5. 2019].

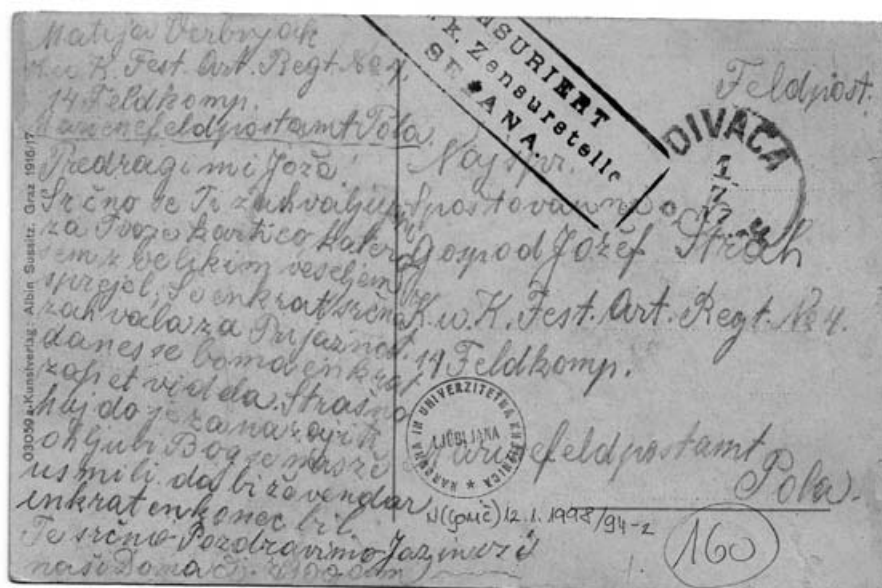
Vojak Goršek na tej razglednici pozdravi svojega kolega in »celi Oficiersverkštet«, sporoča, da mu gre dobro, a pri tem ugotavlja, da bo kmalu prišel čas za vrnitev (»kmalo vreme iti nasaj«). Čeprav je pisava lepopisna, je jezik preprost in prepleten s številnimi germanizmi, ki so ravno tako napisani zgolj fonetično. Razglednice preprostih ljudi, kot je ta, so posebej zanimive tudi iz lingvistične perspektive, ker nam omogočajo pogled na dejansko jezikovno rabo takratnega časa. Razglednica je bila verjetno – če sledimo natisku in razpoznavnim sledem poštnega žiga – poslana iz Griž/Greis, romala pa je v Lebring pri Gradcu. Dokaj pogosto so razglednice, kot je ta, na kateri vojak Goršek iz Griž pozdravi »iz moje domovine«, primer razglednic, ki so jih vojaki

s svojega vojaškega dopusta pisali kolegom v vojski. Razglednice torej niso pošiljali le svojim družinam in sorodnikom, temveč tudi drug drugemu.

Tudi to razglednico je očitno napisal vojak na koncu svojega vojaškega dopusta, kar lahko sklepamo iz stavka: »Strašno hujdo je za nazajiti«. Nadaljuje z gorečo molitvijo s prošnjo za skorajšnji konec prve svetovne vojne: ».. oh ljubi Bog se nas že usmili. da bi že vendar enkrat en konec bil«. Tako pošiljatelj kot prejemnik sta bila vojaka v c. in k. 4. trdnjavskega topniškega polka v Pulju. Iz razpoložljivih podatkov je mogoče sklepati, da se je pošiljatelj ravno vračal v svoj polk. Ilustrirana stran razglednice prikazuje frančiškansko cerkev v Mariboru,

Slikovna priloga 12 in 13: »Predragi mi Jože! Srčno se Ti zahvaljujem za Tvoje kartico, katero sem z velikim veseljem sprejel. Še enkrat srčna zahvala za Prijaznost. danes se boma enkrat zopet videla. Strašno hujdo je za nazajiti, oh ljubi Bog se nas že usmili. da bi že vendar enkrat en konec bil. Te srčno Pozdravimo Jaz, in vsi naši Domači [...].« *Marburg a.d. Drau, Franziskaner-Kirche, založba Albin Sussitz, Gradec, poslano 1. 7. 1917 iz Divače v Pulj (Narodna in univerzitetna knjižnica, polos_1026)*

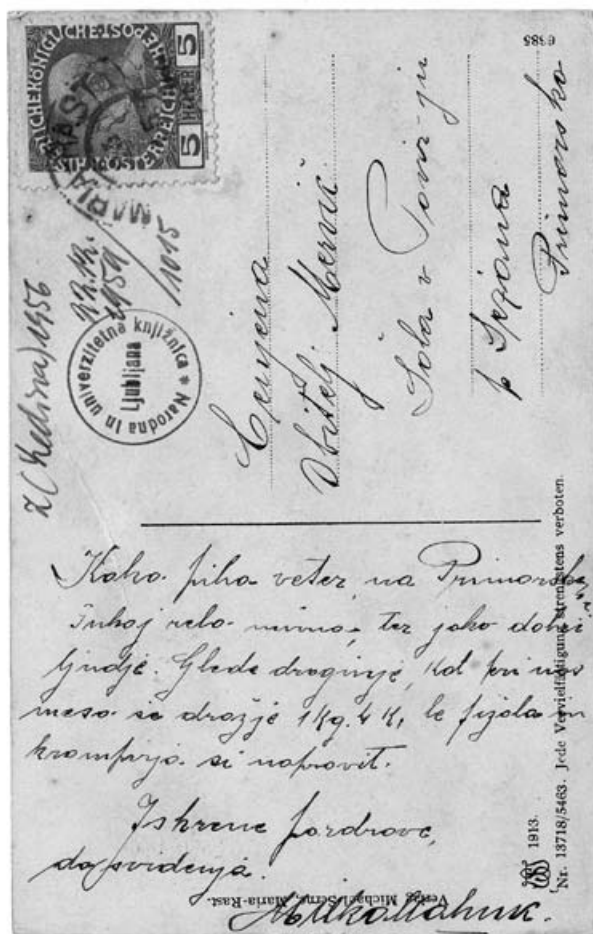

zaradi česar lahko torej predvidevamo, da je bila razglednica tam tudi kupljena, medtem ko je bila odposlana 1. julija 1917 iz Divače v Pulj. Verjetno je bila kartica napisana med vožnjo z vlakom v Pulj in zatem odposlana v Divači, točki na železniškem križišču, kjer se križata progi Divača-Pulj in Dunaj-Trst. Prav tako je zanimiva trditev »danes se boma enkrat zopet videla«, saj pošiljatelj očitno domneva, da bi kartica k prijatelju v Pulj utegnila prispeti pred njim, če bi on tja prišel s kasnejšim prevozom. Kot je bilo med vojno običajno, je bila razglednica, poslana z vojno pošto, podvržena vojaški cenzuri, vendar vse kaže, kakor da je bila kritična vsebina na razglednici s strani cenzure spregledana. Mogoče je, da pristojni cenzor razglednice preprosto ni prebral. Zaradi tega srečnega naključja lahko še danes beremo o obupanem razpoloženju in strahu preprostega vojaka Matije na poti nazaj k svojemu polku.

Vsakodnevno pomanjkanje na domači fronti

Toda tudi razpoloženje civilnega prebivalstva se je poslabšalo, saj je postala vojna z vsakim napredujočim letom bolj opazna tudi v zaledju, daleč na robu front. V vsakdanjem življenju civilnega prebivalstva na Spodnjem Štajerskem je prevladovalo predvsem eno: pomanjkanje vsega in vsakogar – blaga, surovin in prehrane. Zaradi zavezniške blokade in vedno manjših količin transporta žit iz Madžarske, ki je pridelala glavno žito v monarhiji, se je oskrba prebivalcev z živili vidno poslabšala, kar ni bilo možno odpraviti niti z največjimi domisljicami tako oblasti kot civilnega prebivalstva.¹⁸ Oskrba prebivalstva, ki se je zaradi vojaških rekvizicij žita in živine, in kljub racioniranju živil, postopoma slabšala, je v zadnjih letih vojne postala katastrofalna. Prav tako je pomanjkanje negativno vplivalo na cene in pospešilo draginjo. Hitro se je – kljub vsem ukrepom oblasti – zato razvilo izrazito črnohorzjanstvo.¹⁹ Zato se ni čuditi, če je

sledi pomanjkanja in poskuse, kako ga premagati, moč najti tudi na razglednicah, kjer se v teh letih pogosto pojavljajo zapisi o hrani; o skrbeh v zvezi s prehrano, razpravlja se o njeni ceni, pisci prosijo znance in sorodnike na podeželju za pakete s hrano ali preko razglednic obveščajo najbližje, če jim je uspelo dobiti mleko, mlečne izdelke, če so klali prašička itd. Tako leta 1915 neka Milka sporoča iz Ruš.

Slikovna priloga 14: »Kako piha veter na Primorskem? Tukaj zelo mirno, ter jako dobri ljudje. Glede draginje, kot pri nas meso še dražje 1 kg. 4 K, le fižola in krompirja si napraviti. Iskrene pozdrave, do svidenja.« Maria Rast, založba Michael Serbec, Ruše, poslano leta 1915 iz Ruš v Sežano (Narodna in univerzitetna knjižnica, polos_0946)

¹⁸ Martin Moll: *Die Steiermark im Ersten Weltkrieg. Der Kampf des Hinterlandes ums Überleben 1914–1918*. Graz: Styria, 2014, tukaj: 83 in 93.

¹⁹ Prav tam, str. 89. Glej o krizi prehranjevanja civilnega prebivalstva v zadnjih vojnih letih tudi: Pieter M. Judson: *The Habsburg Empire. A new history*. Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press, 2016, str. 399–407; Hannes Leidinger: *Der Untergang der Habsburgermo-*

narchie. Innsbruck/Dunaj, Haymon, 2017, str. 194–201; ter za leto 1918: Rok Stergar: *Vojna, lakota, ujetništvo, negotovost in Jugoslavija. Leto 1918 na prostoru današnje Slovenije*. 1918 v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi (ur. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture), 54/2018, str. 78–89; za Celje prim.: Bojan Himmelreich: *Namesto žemlje črni kruh: Organizacija preskrbe z živili v Celju v času obeh svetovnih vojn*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje.

Slikovna priloga 15 in 16: »Liebe Fini! Heute hat mich Frau Burghauser gefragt ob du den Zwiebel verkauft?

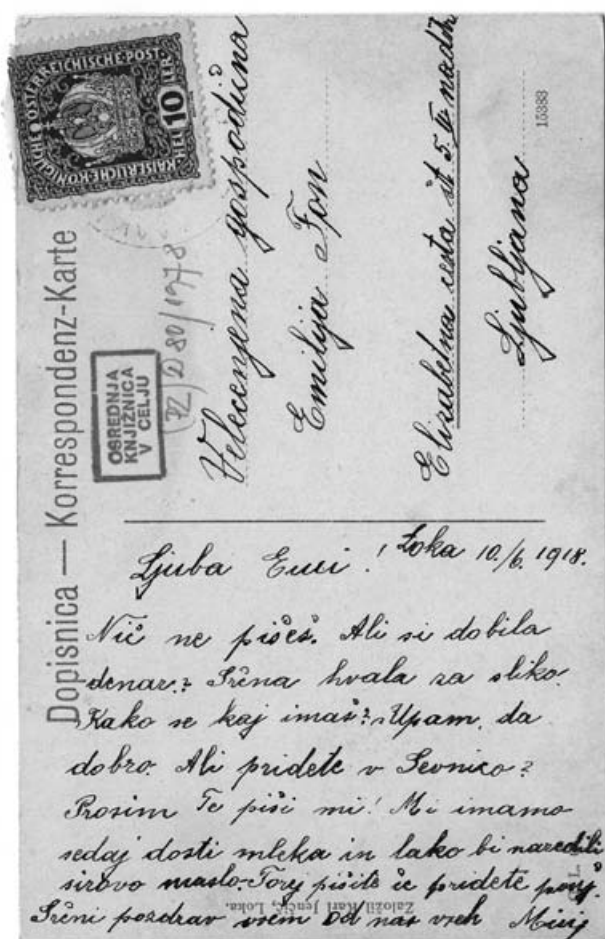
Schreibe sofort oder sende den Schlüssel, den der Zwiebel wird schlecht im Keller. Es grüßt alle Zuhause [...]«, *Einigkeit macht stark! 1915. Cilli. Blick auf Ruine Ober-Cilli*, založba Stengel & Co, Dresden, poslano 24. 5. 1916 iz Celja na Sveti Urban (*Narodna in univerzitetna knjižnica, polos_0967*)

V naslednjih letih so se razmere še poslabšale in 24. maja 1916 je neki Edi sporočal neki Fini, da ga je gospa Burghauser vprašala, če Fini prodaja čebulo. Ta je shranjena v zaklenjeni kleti in le Fini ima ključ od kleti, saj ji roteče piše, »naj takoj piše ali pošlje ključ, kajti čebula se bo v kleti pokvarila«, kar nam priča o tem, kako dragocena so bila živila med vojno.

Mimogrede se razkrije tudi, da je ta razglednica edini primer patriotične vojne razglednice, na kateri je na slikovni strani v črno-zlatem okvirju izkazana podpora Celja avstrijski vojski ter zvezi Avstrije in Nemškega Cesarstva s portretoma obeh cesarjev Franca Jožefa I. in Wilhelma II. pod geslom »V slogi je moč«.

Značilno za zadnje vojno leto je bilo predvsem pomanjkanje živine, ki je bilo še posebej opazno od sredine 1918. leta, saj je posledično primanjkovalo tudi mleka in mlečnih izdelkov. Tako je dnevna količina mleka v Gradcu s 70.000 litrov iz leta 1914 padla na 14.000 litrov sredi leta 1918.²⁰ Te okoliščine so bile izražene tudi na razglednicah iz tistega časa. Na kartici, poslani 10. junija 1918, je avtorica svojo prijateljico Emi vsa srečna obvestila, da je mleko končno spet na voljo.

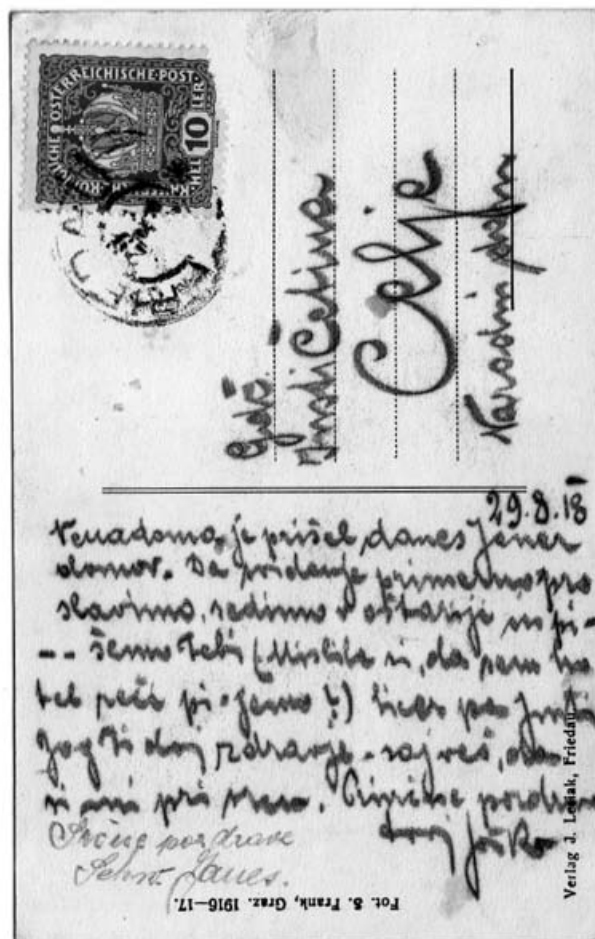
²⁰ Moll, *Die Steiermark*, str. 91.

Slikovna priloga 17: »Ljuba Emi! Nič ne pišeš. Ali si dobila denar? Srčna hvala za sliko! Kako se kaj imaš? Upam, da dobro. Ali pridete v Sevnico? Prosim Te piši mi! Mi imamo sedaj dosti mleka in lako bi naredili sirovo maslo. Torej pišite, če pridete ponj. Srčni pozdrav vsem od nas vseh.« Loka pri Zid. – Laak bei Steinbrück, založba Karl Jenčič, Loka, poslano 1918 iz Loke pri Sevnici v Ljubljano (Osrednja knjižnica Celje, polos_0070)

Če maslo in mleko v mirnih časih nista bila vredna omembe, obvestilo o tem, da ju je dovolj, skorajda daje vtis, da je nadomestilo stalno frazo »Dobro nam gre.«

Nekatere razglednice sporočajo tudi o koncu vojne, zato naj navedeva še zadnji – srečen – primer konca prve svetovne vojne, čeprav je seveda jasno, da se ta za vse ni končala tako. Nekaterim je bilo dano, da so se k domačim vrnili srečni in zdravi, medtem ko so drugi doma našli le poslednji počitek. Neki Janez iz Ormoža je srečno prispel domov, svoje veselje nad njegovim prihodom pa je izrazil tudi pisec te razglednice.

Slikovna priloga 18: »29. 8. 1918 Nenadoma je prišel danes Janez domov. Da svidenje primerno proslavimo, sedimo v oštariji in pi...šemo ti (Mislila si, da sem hotel reči pijemo?) Sicer pa Justo Bog ti daj zdravje, saj veš, da si mi pri srcu. Prisirčne pozdrave, tvoj Janko [...]« Friedau a. Drau, založba S. Frank, Gradec, poslana 1918 iz Ormoža v Celje (Zasebna zbirka Pfandl, polos_2045)

Sklep

Razglednice kot vir preučevanja zgodovine vsakdanjega življenja omogočajo nekonvencionalen, nov pogled na že poznane teme. Dajejo bežen vpogled v vsakdanje življenje njihovih piscev in razkrivajo njihova čustvena razpoloženja, skrbi, stiske in upanje. Za razliko od drugih izvirnih virov, ki jih zgodovinarji uporabljamo pri svojih raziskavah, pisci in piske razglednic po navadi niso slavne ali znane osebnosti iz javnega življenja, temveč običajni, neznani, »mali« ljudje, ki v zgodovino pisju praviloma niso pustili nobenih večjih sledi. Tak droben vpogled v življenje povsem običajnih ljudi, njihov vsakdan v času prve svetovne vojne na

Spodnjem Štajerskem, smo lahko dobili tudi preko fragmentarnih zapisov razglednic, predstavljenih v tem prispevku.

Kolikor so ti fragmentarni vpogledi v življenje posameznika zanimivi, toliko je ravno ta fragmentarnost, še posebej v zgodovinopisju, težavna. Informacije so posredovane v nekaj vrsticah; so skrajšane, pogosto razumljive le naslovniku, brez konteksta, najpogosteje (npr. v primerjavi z ohranjenimi pisemskimi korespondencami javnih osebnosti) tudi brez odgovora oziroma brez ohranjenega odgovora. Primer je razglednica na sliki 17, na kateri avtorica poroča o pridobitvi mleka, in ki nam posredno ponazori pomanjkanje, ki je vladalo med vojno. Več o avtorici ne izvemo. Iz razglednice na slikah 6 in 7 lahko ugotovimo, da je zaustavljeni vlakovni promet na Ptujju povezan z italijansko vojno napovedjo, čeprav ta na kartici ni izrecno omenjena. Pogosto izvemo le za neko podrobnost, nek dogodek, ki se je piscu zgodil na določen dan, medtem ko nam vse drugo ostane neznano. Da je Franc Žolgar v vojski med drugim tudi tolmačil, smo izvedeli iz razglednice na slikah 8 in 9, medtem ko drugih informacij o njem nismo dobili; tako ne vemo, kaj vse je še doživel in katere druge opravke je imel v vojski, lahko pa domnevamo, da je vojno preživel, saj na seznamih padlih nisva našla njegovega imena.²¹ Prav tako ne vemo nič o nadaljnjem življenju študenta (sliki 4 in 5), ki se je želel prostovoljno javiti za Akademsko legijo, razen da je naslednji dan obiskal omenjeno kavarno. Kar lahko občutimo ob branju fragmentov vseh teh razglednicah, pa so čustva in razpoloženje navadnih ljudi takratnega časa.

Kljub vsem težavam in zankam je delo z razglednicami zelo zanimivo in razveseljujoče. Ob pravilni rabi tega komunikacijskega sredstva in skupaj z drugimi viri ter že obstoječo sekundarno literaturo lahko prispeva pomembna spoznanja k raziskovanju zgodovine vsakodnevnega življenja. Največja vrednost razglednice kot vira za zgodovinopisje je nenazadnje v tem, da dajejo ti kamenčki mozaika

človeški obraz splošnim statistikam in suhim uradnim informacijam. Čeprav nam tudi drugi uradni viri veliko povedo o draginji in pomanjkanju med vojno, dobi pri razglednicah informacija človeško razsežnost; še posebej, če ob tem pomislimo na Milko iz Ruš, ki dobi le fižol in krompir (slika 14), ali na gospo Burghauser, ki si želi čebule (sliki 15 in 16), ali če pomislimo na to, kako se je verjetno razveselila Emi, ko je izvedela za sirovo maslo (slika 17). Natančno si lahko predstavljamo očetovski strah Jerneja Štora iz Celja (sliki 2 in 3), ki ga je leta 1914, ob izbruhu vojne, skrbelo za hčer v Pulju. Tudi veseli večer v Ormoški oštariji, o katerem nam priča razglednica na sliki 18, ko se je avgusta 1918 iz vojne vrnil Janez, nam dobro ponazori konec vojne. Besedilo sklepava s pomirjujočo mislijo, da se tudi vojaka z razglednice na slikah 12 in 13 nista znašla na listi padlih vojakov c. in kr. vojske,²² torej obstaja verjetnost, da sta tudi onadva pobegnila moriji prve svetovne vojne.

Viri in literatura

Viri

Vse citirane razglednice so del virtualne zbirke razglednic POLOS – Postcarding Lower Styria, ki smo jo ustvarili na graški univerzi v sodelovanju s Centrom za digitalno humanistiko (ZIM). Virtualna zbirka bo dostopna kot del že obstoječega digitalnega arhiva *Visual Archive of South Eastern Europe (VASE)* <https://gams.uni-graz.at/context:vase>. Na ta način vzpostavljena slikovna in podatkovna zbirka omogoča iskanje razglednic na osnovi različnih vsebinskih in jezikovnih kriterijev in bo tako nudila možnost za raziskovanje in opazovanje skupne spodnještajerske zgodovine Slovencev in Nemcev, pojavov dvojezičnosti in vprašanj identifikacij na Spodnjem Štajerskem v obravnavanem obdobju. Arhiv bo od jeseni 2019 dalje dostopen na: <http://gams.uni-graz.at/polos>. V originalu so navedene razglednice hranjene v *Osrednji knjižnici Celje* (SIKCE, oddelek za domoznanstvo, zbirka razglednic); v *Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani* (NUK, Kartografska in slikovna zbirka, razglednice slovenskih in jugoslovanskih krajev) ter v zasebnih zbirkah zbirateljev *Domeja* in *Pfandla*.

²¹ Na seznamu padlih ga ni moč najti. Prim. Digitalna deželna knjižnica Zgornje Avstrije, kjer so dostopni vsi seznam padlih (*Verlustlisten*), kakor so bili objavljeni od C. k. Vojnega ministrstva: <https://digi.landesbibliothek.at/viewer/resolver?urn=urn%3Anbn%3Aat%3AAT-OOeLB-1723425> [10. 5. 2019]

²² Tako Matije Verbujska kot Josefa Straha ni moč najti na teh seznamih, prav tam.

K. u. K. Kriegsministerium: *Verlustlisten 1914–1918*. digitalno dostopno na: <https://digi.landesbibliothek.at/viewer/resolver?urn=urn%3Anbn%3Aat%3AAT-OOeLB-1723425> [10.05.2019]

Literatura

- Almasy, Karin:** The Linguistic and Visual Portrayal of Identifications in Slovenian and German Picture Postcards (1890–1920). *Austrian history yearbook* 49 (2018), str. 41–57.
- Almasy, Karin/Tropper, Eva:** *Štajer-mark. 1890-1920: der gemeinsamen Geschichte auf der Spur: Postkarten der historischen Untersteiermark / po sledih skupne preteklosti: razglednice zgodovinske Spodnje Štajerske*. Laafeld: Pavlova hiša, 2018.
- Almasy, Karin/Pfandl, Heinrich/Tropper, Eva (ur.):** *Bildspuren, Sprachspuren. Postkarten als Quelle zu mehrsprachigen Regionen der späten Habsburger Monarchie*. Bielefeld: transcript, 2020 (v tisku).
- Barton, David/Hall, Nigel (ur.):** *Letter writing as a social practice*. Amsterdam: Benjamins, 2000.
- Békéski, Sándor:** Die topografische Ansichtskarte. zur Geschichte und Theorie eines Massenmediums. *Relation. Beiträge zur vergleichenden Kommunikationsforschung*. Online Edition 1 (2004), str. 403–426.
- Brenčič, Polona /Mavsar, Silvo:** *Brežice. Stoletje na razglednicah*. Krško: Neviodunum, 2010.
- Bürgschwentner, Joachim:** War Relief, Patriotism and Art: The State-Run Production of Picture Postcards in Austria 1914-1918. *Austrian Studies* 21 (2013), str. 99–120.
- Czeike, Felix:** *Akademische Legion. Historisches Lexikon Wien* (ur. isti), Dunaj: Stadt Wien, 1992-1997. https://www.geschichtewiki.wien.gv.at/Akademische_Legion [10.05.2019]
- Drnovšek, Marjan:** *Pozdravi iz slovenskih krajev. Dežela in ljudje na starih razglednicah*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987.
- Friedrich, Claudia:** *Propaganda im Ersten Weltkrieg: die Postkarte als Propagandamedium in Österreich-Ungarn*. Graz, 2002.
- Himmelreich, Bojan:** *Namesto zemlje črni kruh: Organizacija preskrbe z živili v Celju v času obeh svetovnih vojn*. Celje: Zgodovinski arhiv Celje, 2008.
- Holzheid, Anett:** *Das Medium Postkarte. Eine sprachwissenschaftliche und mediengeschichtliche Studie*. Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2011.
- Hren Medved, Alenka/Jedlovčnik, Janja:** *Stare razglednice Celja*. Celje: Osrednja knjižnica, 2015.
- Jagschitz, Gerhard:** *Die Jugend des Bundeskanzlers Dr. Engelbert Dollfuss, Ein Beitrag zur geistig-politischen Situation der sogenannten „Kriegsgeneration“ des 1. Weltkrieges*. Wien, 1967.
- Jaworski, Rudolf:** *Deutsche und tschechische Ansichten. Kollektive Identifikationsangebote auf Bildpostkarten in der späten Habsburgermonarchie*. Innsbruck: Studien-Verlag, 2006.
- Jaworski, Rudolf:** *Mütter – Liebchen – Heroinnen. Propagandapostkarten aus dem Ersten Weltkrieg*. Köln/Wien: Böhlau, 2015.
- Judson, Pieter:** *The Habsburg Empire. A new history*. Cambridge, Massachusetts, London, England: Harvard University Press, 2016.
- Kempgen, Sebastian:** Postkarten als Quelle zur bulgarischen Sprachgeschichte der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. *Slavistische Linguistik* 2006/2007 (2009), str. 221–246.
- Leidinger, Hannes:** *Der Untergang der Habsburgermonarchie*. Innsbruck/Dunaj: Haymon, 2017.
- Lisac, Ljubomir Andrej:** *Žolgar, Mihael (1833–1890). Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi909016/> [10. 05. 2019]
- Lukan, Walter:** *H kulturni zgodovini razglednic. Pozdrav iz Ljubljane. Mesto na starih razglednicah* (ur. Marjan Krušič). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1985, str. 5–23.
- Lukan, Walter:** *Die Kriegspostkarte Österreich-Ungarns im Ersten Weltkrieg. Ausgewählte Beispiele zum Leitthema »Staat und Provinz«*. *Provincial Turn. Verhältnis zwischen Staat und Provinz im südöstlichen Europa vom letzten Drittel des 17. bis ins 21. Jahrhundert* (ur. Ulrike Tischler-Hofer). Frankfurt a. M.: Peter Lang, 2017, str. 145–188.

- Lyons, Martyn (ur.):** *Ordinary writings, personal narratives. Writing practices in 19th and early 20th-century Europe.* Bern: Lang, 2007.
- Milne, Esther:** *Letters, postcards, email. Technologies of presence.* New York, London: Routledge, 2013.
- Mitchell, W. J. Thomas:** *Picture theory. Essays on verbal and visual representation.* Chicago, Ill.: University of Chicago Press, 2007.
- Moll, Martin:** *Die Steiermark im Ersten Weltkrieg. Der Kampf des Hinterlandes ums Überleben 1914–1918.* Graz: Styria, 2014.
- Pfandl, Heinrich:** »Wie ist es bei den Slowenen lustig«. Slowenisches auf topographischen Ansichtskarten des Kronlandes Steiermark 1890–1918. *Signal. Jahresschrift des Pavelhauses* 2010/2011, str. 10–32.
- Pfandl, Heinrich:** Razglednice Spodnje Štajerske kot vir informacij o obdobju med letoma 1890 in 1918. *Rokopisi slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne* (ur. Aleksander Bjelčevič, Matija Ogrin in Urška Perenič). Ljubljana: Znanstvena založba FF, 2017, str. 197–210.
- Premzl, Primož:** *Pozdrav iz Maribora. Mesto na razglednicah v letih 1892 do 1945.* Murska sobota: Pomurska založba, 1992.
- Šamperl-Purg, Kristina:** *Ptuj in okolica na razglednicah: 1891–1945.* Ptuj: Zgodovinsko društvo, 1997.
- Scheer, Tamara:** *Die Ringstraßenfront. Österreich-Ungarn, das Kriegsüberwachungsamt und der Ausnahmezustand während des Ersten Weltkrieges.* Wien: BMLVS, 2010.
- Staff, Frank:** *The Picture Postcard & its Origins.* London: Lutterworth Press, 1966.
- Stergar, Rok:** Vojna, lakota, ujetništvo, negotovost in Jugoslavija. 1918 na prostoru današnje Slovenije. *Leto 1918 v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (ur. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture), 54/2018, str. 78–89
- Tropper, Eva:** Bild/Störung. Beschriebene Postkarten um 1900. *Fotogeschichte. Beiträge zur Geschichte und Ästhetik der Fotografie* 30 (2010), str. 5–16.

Zusammenfassung

„ES GIBT NICHTS NEUES, DER KRIEG IST EIN TEUFEL.“

Der Erste Weltkrieg auf Postkarten aus der Untersteiermark

Die illustrierte Postkarte war zu ihrer Hochblüte zu Beginn des 20. Jahrhunderts vor der Einführung des Telefons ein äußerst dynamisches und beliebtes Kommunikationsmedium und das erste moderne Massenkommunikationsmittel. Sie lässt sich für verschiedene sozial-, regional- und alltagsgeschichtliche Fragestellungen historischer Forschung als aufschlussreiche Quelle benutzen, da sie ein von breiten Schichten der Bevölkerung benutztes, niederschwelliges Kommunikationsmittel darstellte. Während Postkartenbilder durch den *Visual Turn* in den Geisteswissenschaften mittlerweile in das Zentrum des Interesses gerückt sind, wurden die mehrheitlich ‚banalen‘ und alltäglichen handgeschriebenen Grußbotschaften einfacher Menschen als der historischen Forschung ‚unwürdig‘ bislang oft ignoriert. Dabei sind Postkarten aufgrund ihrer Multimodalität und der auf ihnen zu findenden alltagsnahen Sprache und der gewährten Einblicke in den Alltag einfacher Menschen eine wahre Fundgrube für die Sprachwissenschaft sowie die Alltags- und Sozialgeschichte.

Dass 1914 der Erste Weltkrieg ausbrach, bemerkt man auch auf Postkarten jener Jahre aus der Untersteiermark. Die Untersteiermark war zwar nicht unmittelbarer Kriegsschauplatz, zählte aber ab Mai 1915 zum „weiteren Kriegsgebiet“. Doch nur auf einer Minderheit der damals versandten Postkarten wurde der Krieg explizit thematisiert, nur eine Minderheit der versandten Postkarten waren Kriegspostkarten. Mehrheitlich waren weiterhin die typischen topographischen Sujets in Gebrauch und aus den handgeschriebenen Texten erfährt man die Alltagsorgen der Menschen. Es wird auf ihnen also vor allem deutlich, wie das „normale Leben“ für die Zivilbevölkerung weiterging. Über das direkte Frontgeschehen, den großen Unmut über den Krieg, das Sterben an der Front kann man auf Postkarten – erneut zensurbedingt oder weil im vorausseilenden Gehorsam selbstzensurierend nicht darüber geschrieben wurde – nichts finden.

Es finden sich auf Postkarten Hinweise auf die (eingeschränkte) Mobilität während des Krieges oder auf Probleme bei der Postzustellung. Man findet aber auch Hinweise auf die zunehmend schlechtere Versorgungslage, die mit der Fortdauer des Krieges immer katastrophaler wurde. Ebenso kann man die Stimmen einfacher Soldaten vernehmen. So beschrieben sie manchmal ihren Angehörigen ihren Soldatenalltag, ihren Status innerhalb des Militärs und ihre vielfältigen Tätigkeiten und Pflichten. Sie schrieben sich auch gegenseitig, z. B. von ihrem Heimaturlaub, aus Lazaretten oder Militärwerkstätten, von denen es im erweiterten Kriegsgebiet Untersteiermark einige gab. Postkarten aus der Zeit von 1914 bis 1918 ermöglichen also Alltagshistorikern kleine Einblicke in die Stimmungslagen und Realitäten in der Zivilbevölkerung, die in offiziellen Dokumenten und Pressemitteilungen so nicht zu finden sind.

Schlagwörter: Postkarten, Erster Weltkrieg, Alltagsgeschichte, Steiermark